

Percipirani utjecaji turizma kao prediktori kvalitete života stanovnika dubrovačkog Starog Grada

Pendo, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:689937>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**PERCIPIRANI UTJECAJI TURIZMA KAO PREDIKTORI KVALITETE ŽIVOTA
STANOVNIKA DUBROVAČKOG STAROG GRADA**

Diplomski rad

Iva Pendo

Mentor: Prof. dr. sc. Dinka Čorkalo Biruški

Zagreb, 2020.

Sadržaj

Uvod.....	1
Kratka povijest istraživanja turizma.....	2
Proučavanje turizma i njegovih posljedica kroz postojeći model suočavanja sa stresom.....	3
Utjecaji turizma na svakodnevni život lokalnog stanovništva.....	5
Osobna korist od turizma.....	6
Percepcija osnaženosti zajednice.....	7
Turizam u Dubrovniku.....	9
Implikacije dosadašnjih istraživanja.....	11
Cilj i problemi istraživanja.....	12
Metoda.....	13
Sudionici.....	13
Mjerni instrumenti.....	13
Postupak.....	16
Rezultati.....	16
Deskriptivni podaci.....	16
Interkorelacije između korištenih prediktora i kriterija.....	17
Predikcija subjektivne kvalitete života na temelju odabranih prediktora.....	20
Rasprava.....	22
Implikacije istraživanja.....	25
Zaključak.....	27
Literatura.....	28
Prilozi.....	30

Percipirani utjecaji turizma kao prediktori kvalitete života stanovnika dubrovačkog Starog Grada

Iva Pendo

Sažetak: Turizam je u posljednjih nekoliko desetljeća postao jedna od najrazvijenijih globalnih industrija. Ipak, različiti psihološki, ekonomski, društveni i drugi utjecaji koje turizam ima na lokalne zajednice zapravo su slabo istraženi. Dubrovnik, kao glavno hrvatsko turističko središte svake godine u turističkoj sezoni ima veliki broj dnevnih posjeta i noćenja (Turistička zajednica grada Dubrovnika, 2019a). Turizam u najvećoj mjeri neposredno utječe na stanovnike Staroga Grada te okolnih područja (Pila i Ploča) koji su na udaru svih negativnih posljedica koje turizam ima na okolinu. Danas postoji veći broj istraživanja koja su dokazala kako turizam kod lokalnog stanovništva može izazvati velike razine stresa, anksioznosti i iritacije (Berno i Ward, 2005). Prema modelu stresa Lazarusa i Folkmanove (1984) vezi između stresnih događaja i ishoda (u što spada i kvaliteta života) mogu posredovati brojne individualne i situacijski specifične varijable, od čega su se u prethodnim istraživanjima turizma značajnim pokazale *osobna korist od turizma*, kao i *percipirana razina osnaženosti zajednice*. Zbog toga se ovim istraživanjem želio ispitati odnos percipiranih utjecaja turizma na svakodnevni život lokalnog stanovništva, osobna korist od turizma i osnaženost zajednice te percipirane kvalitete života stanovnika dubrovačkog Starog Grada, kao i njihov doprinos objašnjenju varijance kriterija. Modelom je objašnjeno 39.6% varijance, a kao značajni samostalni prediktori pokazali su se dob, mjesečni prihodi kućanstva, percepcija pozitivnih utjecaja turizma na svakodnevni život stanovnika, percepcija negativnih utjecaja turizma na svakodnevni život stanovnika te percipirana razina osnaženosti zajednice. Neznačajni prediktori bili su procjena ukupnog utjecaja turizma na zajednicu i osobna korist od turizma.

Ključne riječi: turizam, stres, nošenje sa stresom, kvaliteta života

Abstract: In the last couple of decades, tourism became one of the most developed global industries. However, various psychological, economical, social and other influences that tourism has on local communities has not been well researched. Dubrovnik, as the most important tourist destination in Croatia, receives a large number of foreign visitors every year (Dubrovnik Tourist Board, 2019a). Tourism to the greatest extent affects residents of the Dubrovnik Old Town and surrounding areas of Pile and Ploče, that take the brunt of all negative impacts tourism has on the community. Today, there is a number of research papers proving that tourism may cause a great deal of stress, anxiousness and irritation within residents of local communities (Berno i Ward, 2005). According to the model of coping with stress presented by Lazarus & Folkman (1984) the connection between stressors and outcomes (including quality of life) can be mediated by various individual and situational variables, of which the two previously researched within tourism literature are *personal benefit from tourism* and *community empowerment*. That is why this research aims to test the relationship between potential predictors and the subjective quality of life (QOL) in Dubrovnik's Old Town residents, as well as their contribution to the explanation of criterion variance. With this model 39.6% of the QOL variance was explained. Significant predictors were age, average monthly household income, perception of positive tourism influences on everyday resident life, perception of negative tourist influences on everyday resident life and community empowerment. Insignificant predictors were the perception of a general tourism influence on everyday life and personal benefit from tourism.

Keywords: tourism, stress, coping with stress, quality of life

Uvod

Prema podacima Svjetske turističke organizacije (engl. *World Tourist Organization* - UNWTO) u 2019. godini u svjetskim turističkim destinacijama ukupno je registrirano 1.5 milijardi stranih dolazaka, što je čak 54 milijuna dolazaka više nego u prethodnoj godini. Ovaj porast označava već desetu godinu stabilnog rasta internacionalnih i domaćih putovanja te je prosječan godišnji rast u razdoblju od 2009. do 2019. godine oko 5.1% (UNWTO, 2020).

Turizam je u posljednjih nekoliko desetljeća prerastao u globalnu i profitabilnu industriju, ali je postojao u različitim oblicima još i davno prije. Zahvaljujući procesu globalizacije i razvoju modernih prijevoznih sredstava koja ljudima omogućuju brže i jednostavnije putovanje do željene destinacije, turistička industrija doživjela je nagli i veliki rast (Holden, 2005). Sredina 18. stoljeća postaje presudna kada govorimo o začecima razvoja onoga što bismo mogli zvati „organiziranim“ turizmom, razvojem prvih turističkih tura i stalnih ruta, kao i osnivanjem prvih turističkih agencija koje nude ovakve vrste putovanja. No, turizam je postojao i davno prije, pa tako postoje zapisi o tome kako su bogati Rimljani putovali u ljetnim mjesecima na zapadne obale svojeg carstva, koje su se razvile u poznata i luksuzna „turistička središta“ (Holden, 2005). Čak i prije toga, Herodotovi zapisi uključuju spomene turizma, odnosno putovanja radi užitka i posjeta novim lokacijama (Holden, 2005).

Dok je u drugim europskim zemljama turizam bitan, ali ne i glavni prihod državnog BDP-a, u Hrvatskoj je situacija potpuno drukčija. Tako je npr. 2017. godine udio turizma u BDP-u zemlje bio 18.01 %, jedan od najvećih u Europi (Rihelj, 2017). U raznolikosti turističke ponude koju je Republika Hrvatska razvila posljednjih godina, Dubrovnik je oduvijek bio jedna od glavnih i najpopularnijih turističkih destinacija. Turistička sezona u Hrvatskoj, pogotovo u obalnim gradovima, jedan je od glavnih prihoda, zbog čega se početkom svake turističke sezone u medijima počinju prikazivati reportaže o rekordnim brojevima turista koji dolaze posjetiti našu obalu. Ipak, dok mediji ponosno izvješćuju o sve većem razvoju turističke ponude i rekordnim brojevima posjetitelja, stručnjaci već odavno upozoravaju o nestabilnosti ove industrije i opasnostima koju oslanjanje na nju donosi.

I na lokalnoj razini, promatrajući samo Dubrovnik, turizam je unutar uže zajednice često izvor sukoba različitih interesnih skupina. Turizam u Dubrovniku odavno je prerastao u ono što bismo mogli nazvati „masovnim i kruzerskim turizmom“, obilježenim vođenim turama i velikim brojem ljudi koji svakodnevno prolaze kroz povijesnu jezgru Dubrovnika (koju lokalno stanovništvo zove Stari Grad, ili kolokvijalno samo „Grad“). Dugo se već povlači

pitanje na kojoj je razini kvaliteta života u staroj gradskoj jezgri te koliko su stanovnici Grada (i okolnih zona, četvrti Pila i Ploča, koji se nalaze odmah uz povijesnu jezgru Dubrovnika) zadovoljni trenutnom situacijom, ali istovremeno postoji jako malo konkretnih podataka o tome kako i u kojoj mjeri turizam utječe na život stanovnika Staroga Grada.

Kratka povijest istraživanja turizma

Unatoč činjenici da je turizam prisutan gotovo od početaka ljudske civilizacije i da je u 21. stoljeću postao jedna od najprofitabilnijih i razvijenijih gospodarskih grana, još uvijek ne postoji konsenzus oko definicije turizma i turista. Također, istraživanje turizma i njegovih psiholoških, društvenih, ekonomskih i drugih utjecaja relativno je mlado i nedovoljno istraženo područje.

Prema Cohenu (1974) najraniji spomen eksplicitne definicije turista datira iz 19. stoljeća, kada se u Oxfordskom rječniku iz 1814. godine navodi kako se: „Putnik u ovim vremenima naziva *turistom*“. Prva službena definicija turista unutar same industrije donesena je na UN-ovoj Konferenciji o internacionalnim putovanjima i turizmu 1963. godine u Rimu, po kojoj se turistom smatra svaki privremeni posjetitelj koji odsjeda u destinaciji barem 24 sata i posjećuje je zbog razonode, posla ili obiteljskih razloga. Od toga razlikuju tzv. *ekskurzije* kojima smatraju sve posjete stranoj destinaciji koje su kraće od 24 sata (Cohen, 1974). Na ovaj se način jednom definicijom težilo obuhvatiti gotovo sve oblike turizma i tako ponuditi jedinstveno i sveobuhvatno tumačenje ovog pojma. No ako promatramo turizam kao istraživački konstrukt, ovakva sveobuhvatna definicija zapravo u potpunosti negira i zanemaruje raznolikosti i posebnosti različitih vrsta turizma, što je veoma bitan faktor prilikom istraživanja utjecaja i procesa u njegovoj podlozi. Ima li seoski turizam isti utjecaj na lokalnu zajednicu kao i masovni? Možemo li istraživati osobine ličnosti turista i pretpostaviti da neće biti razlike između osobe koja ljetuje u hotelskom *resortu* i osobe koja preferira avanturistički turizam?

Iako do danas ne postoji univerzalno prihvaćena definicija turizma, takve rasprave najčešće ostaju na teoretskoj razini, dok se u istraživačkoj literaturi na području turizma autori zapravo jako rijetko bave preciznim definiranjem pojma (Berno, 1999). Razlog tome je vjerojatno u prirodi takvih znanstvenih studija. U društvenim znanostima turizam se počeo istraživati u ranim 1970-im godinama, a najveći dio literature obuhvaća antropološke studije slučaja određenih novonastalih turističkih destinacija, zatim slijede sociološke studije, a psiholoških istraživanja na temu turizma u cijelosti ima jako malo (Berno i Ward, 2005). S

obzirom na to da antropološke studije slučaja u detalje opisuju razvoj turizma specifičan za određenu destinaciju te da su podaci u takvim istraživanjima kvalitativni, u većini slučajeva nije potrebna stroga konceptualizacija turizma.

Unutar psihologije, velik broj istraživanja posvećen je proučavanju *motivacije za putovanjem* (Holden, 2005). Usto, najopsežniji razrađeni set modela i teorija unutar ovog područja je literatura na temu procesa *akulturacije*, odnosno promjena koje nastaju tijekom kontinuiranog kontakta s pripadnicima drugih kultura (Berno i Ward, 2005). Najveći broj istraživanja usmjeren je na proces akulturacije iz perspektive turista, ali posljednjih godina sve više se proučavaju i utjecaji na „domaćine“ (engl. *host cultures*), odnosno stanovnike turističkih destinacija koje primaju turiste (Berno i Ward, 2005). Također, jedna od istaknutijih istraživačkih tema ovog područja su i *stavovi prema turizmu* i njihova povezanost s kvalitetom života domaćeg stanovništva (Berno i Ward, 2005, Meimand i sur., 2017). U početku su pretežno antropološke i sociološke studije bile te koje su proučavale promjene koje je potaknuo razvoj turizma u svakodnevnom životu stanovnika turističkih destinacija. No, od početka 20. stoljeća autori počinju sugerirati, a potom i istraživati, kako domaće stanovništvo može osjećati visoke razine stresa, anksioznosti i iritacije kao posljedicu susreta s velikim brojem turista (Berno i Ward, 2005).

Proučavanje turizma i njegovih posljedica kroz postojeći model suočavanja sa stresom

To da turizam mijenja svakodnevni život stanovnika turističkih destinacija nije nepoznanica. Pearce i sur. (1998; prema Berno i Ward, 2005) sugerirali su da domaće stanovništvo može osjećati određenu razinu stresa izazvanu doticajem s drugim kulturama, kao i promjenama koje turizam izaziva u njihovoj vlastitoj zajednici. Drugi istraživači, poput Berna (1999, 2003) pokazali su kako pojedinci u ovakvim zajednicama iskazuju simptome akulturacijskog stresa, uključujući anksioznost, depresiju ili iritiranost velikim gužvama i turistima (Berno i Ward, 2005). Ove nepovoljne reakcije stanovnika koji žive na području s visoko razvijenim turizmom zabilježene su i u antropološkim studijama slučaja. Tako Boissevain (1996) opisuje nekoliko opaženih „strategija“ kojima domaće stanovništvo pokušava donekle očuvati vlastiti način i ritam života. Navedene strategije variraju od pasivnog izbjegavanja, do aktivnih (i ponekad agresivnih) strategija nošenja s turistima.

Kada govorimo o stresu i načinu na koji se ljudi nose s njim, najutjecajniji i najopsežniji model je onaj Lazarusa i Folkmanove (1984). Njihov model stresa uključuje tri glavne komponente: *dogadaj koji izaziva stres (stresor)*, *kognitivnu procjenu* i *mehanizme suočavanja*

te *ishode*. Autori stresore dijele u tri kategorije: velike događaje koji utječu na veliki broj ljudi, velike životne događaje koje pogađaju pojedince te male svakodnevne stresove kojima su svi ljudi izloženi, tzv. *dnevne stresove* (engl. *daily hassles*). Iako se u literaturi najčešće istražuje utjecaj velikih životnih događaja, neki autori smatraju da česta izloženost svakodnevnim stresovima potencijalno ima veći utjecaj na kvalitetu života ili zdravlje pojedinaca (Lazarus i Folkman, 1984). Tako npr. Pancheri i sur. (1976; prema Lazarus i Folkman, 1984) tvrde da kontinuirana izloženost mikro stresorima tijekom duljeg razdoblja ima veći patogeni potencijal od velikih životnih događaja za koje se strategije suočavanja i osjećaj kontrole mogu mnogo lakše razviti.

Unutar dubrovačke svakodnevne rijetko se događaju veliki i dramatični događaji koji utječu na cjelokupnu zajednicu, ali turistička sezona koja sa sobom donosi veliki broj ljudi koji kontinuirano prolaze kroz Stari Grad, za njegove stanovnike potencijalno je izvor konstantnih mikro stresora. Od velikih gužvi i buke, izostanka privatnosti i mjesta na kojima se domaće stanovništvo može slobodno okupljati pa sve do velikog onečišćenja okoliša o kojem se tek posljednjih godina počelo otvoreno govoriti, stanovnici Starog Grada i okolnih područja Pila i Ploča na najvećem su udaru svih potencijalnih negativnih posljedica turizma.

No, da bi neki događaj bio stresor, važna je *kognitivna procjena* samog događaja. Određena situacija može se procijeniti neutralnom, u kojem slučaju izostaje bilo kakva emocionalna reakcija na događaj, ali i pozitivnom ili negativnom. Nakon ove primarne procjene, *sekundarnom kognitivnom procjenom* osoba odlučuje može li se nositi s takvim događajem, pri čemu je razina kontrole koju osjeća iznimno važna (Lazarus i Folkman, 1984). Ovisno o procjeni i prirodi događaja, postoje brojne strategije suočavanja. Ove strategije istraživale su se i u području turizma, poput Bossevainovih (1996) studija slučaja i klasifikacije strategija suočavanja lokalnog stanovništva, ali u takvoj literaturi proučavale su se izdvojeno od nekog modela.

Posljednji ključni element modela suočavanja sa stresom su *ishodi*, koje autori dijele u tri kategorije: *razina funkcioniranja osobe, zdravlje i kvaliteta života* (Lazarus i Folkman, 1984).

Unutar modela, ovoj vezi posreduju brojne varijable poput osobina ličnosti osobe koja vrši kognitivnu procjenu, kulturnih normi i očekivanja, kao i brojnih situacijskih faktora (Lazarus i Folkman, 1984).

Postoji već nekoliko pokušaja prilagodbe Lazarusovog i Folkmaničinog (1984) modela unutar proučavanja utjecaja turizma na lokalno stanovništvo. Jordan, Vogt i DeShon (2015) ispitivali su konstruktnu valjanost ovog modela u kontekstu razvoja kruzerskog turizma na Jamajci i prikladnost korištenja mjera komponentni ovog modela pri istraživanju psiholoških utjecaja i bihevioralnih i emocionalnih reakcija na razvoj turizma, s mješovitim rezultatima.

Kelly i Steed (2004) u svom su istraživanju prilagodili Lazarusov i Folkmaničin (1984) model kako bi ove procese istraživali na grupnoj razini, odnosno *razini zajednice* (engl. *community level*). U njihovom modelu karakteristike zajednice (razni društveni, ekonomski i politički indikatori) moderiraju vezu između događaja i potencijalnih ishoda. Njihovo istraživanje, u kojem je sudjelovalo stanovništvo nekoliko australskih pokrajina, istraživalo je utjecaje dvaju bitnih događaja: razvoja turizma i procesa oko regionalnog sporazuma o brizi i upravljanju šumama i sličnim javnim dobrima. Istraživale su se procjene ovih dvaju događaja, kao i to kako karakteristike događaja (neizvjesnost ishoda, kontrolabilnost) utječu na te procjene. Potom, procjene su se korelirale i s karakteristikama zajednice te kolektivnim strategijama suočavanja. Dobiveni rezultati upućuju na to da postoji povezanost između karakteristika zajednice, kolektivne procjene događaja i korištenja određenih tipova kolektivnih strategija suočavanja, što podržava korištenje ovog modela stresa i u okviru ispitivanja utjecaja turizma na lokalne zajednice.

Utjecaji turizma na svakodnevni život lokalnog stanovništva

Od ekonomskih i gospodarstvenih promjena, preko utjecaja na okoliš, sve do promjena unutar društvenih odnosa i života pojedinaca, posljedice turizma na određenu zajednicu su mnogobrojne i raznolike. Za lokalno stanovništvo najočitiji utjecaji ovog procesa su neposredne posljedice na njihovu okolinu i svakodnevni život, što ujedno čini i one elemente koji imaju najveći neposredni učinak na njihovu kvalitetu života.

Turizam unutar jedne zajednice jako je teško promatrati „izvan konteksta“ jer razvoj turizma, kao i posljedice tog razvoja, ovise u jednom dijelu i o karakteristikama same destinacije. Kultura, geografski položaj zemlje, njezina povijest i društvene norme su karakteristike koje utječu na način razvoja turizma, kao i na reakcije lokalnih skupina. Kada promatramo raznolikost turističkih destinacija, kao i raznolikost postojećih vrsta turizma, teško je zamisliti da postoje neke univerzalne značajke utjecaja turizma. No, strana i domaća literatura upućuje na suprotno.

Prilikom ispitivanja utjecaja turizma na svakodnevni život stanovnika turističkih destinacija, dosadašnja istraživanja pokazala su da ljudi utjecaje turizma dijele na *pozitivne* i *negativne* (Andereck i Nyaupane, 2011a; Perdue, Long i Kang, 1999; Klempić Bogadi, Vukić i Čaldarović, 2018), pri čemu se ne radi o jedinstvenom kontinuumu u kojem izostanak negativnih utjecaja znači prisustvo pozitivnih, već o dvije potpuno odvojene kategorije. Usporedbom različitih mjernih instrumenata konstruiranih na temelju fokusnih grupa i intervjua provedenih sa stanovnicima turističkih destinacija diljem svijeta, lako se može doći do zaključka kako doista postoje univerzalne posljedice turizma na lokalne zajednice.

Najčešće spominjani *negativni* utjecaji su opterećenja koja nastaju kao posljedica velikih gužvi poput buke, prljavštine i onečišćenja okoliša, opterećenja na prometnu infrastrukturu i na državne institucije (poput policije, lokalnog redarstva, i sl.), potom osjećaj smanjene osobne sigurnosti kao i osjećaj „gubitka lokalne kulture“ i tradicionalnog načina života (Andereck i Nyaupane, 2011a; Andereck i Nyaupane, 2011b; Berno i Ward, 2005; Perdue i sur., 1999). Pozitivni utjecaji tiču se ekonomskih dobrobiti razvoja turizma, povećanja zanimljivog sadržaja i osjećaja ponosa na vlastitu kulturu (Andereck i Nyaupane, 2011a; Berno i Ward, 2005; Perdue i sur., 1999). Kada se ovi utjecaji usporede s podacima dobivenima u velikoj sociološko-demografskoj studiji provedenoj u Dubrovniku tijekom 2016. i 2017. godine (Klempić Bogadi i sur., 2018), postoji iznimno visoko podudaranje u stranim podacima i podacima dobivenim u fokusnim grupama i anketi provedenoj na području dubrovačkoga Starog Grada. Utjecaji koje lokalno stanovništvo navodi gotovo su identični onima spomenutima u stranoj literaturi i stoga možemo pretpostaviti da postoje određeni generalizirani utjecaji turizma na život u lokalnoj zajednici.

Ako promatramo ove utjecaje kroz Lazarusov i Folkmančin (1984) model prethodno navedeni utjecaji, pogotovo *negativni*, mogli bi se klasificirati kao dnevni stresovi (engl. *daily hassles*) kojima je lokalno stanovništvo svakodnevno i kontinuirano izloženo u ljetnim mjesecima i koje potencijalno imaju značajan utjecaj na subjektivnu kvalitetu života stanovnika Grada.

Osobna korist od turizma

Unutar svog modela Lazarus i Folkmanova (1984) pretpostavljaju da postoje brojne varijable koje posreduju u procesu kognitivne procjene stresnih događaja i odabira strategija suočavanja, kao i mogućih ishoda suočavanja sa stresnim događajem.

Unutar svojeg modela pretpostavljaju niz bitnih karakteristika pojedinca (osobine ličnosti, kultura i sl.), kao i niz situacijski specifičnih varijabli (predvidivost situacije, razina kontrole koju osoba ima i sl.) koje mogu djelovati na procjene i odabrane strategije suočavanja, kao i na ishode tog procesa (Lazarus i Folkman, 1984).

Jedan od individualnih faktora koji se istražuje kao prediktor stavova o turizmu, ili ponekad čak i medijator veze između stavova o turizmu i drugih varijabli poput utjecaja turizma, je *osobna korist od turizma*, odnosno percepcija pojedinaca o tome u kojoj mjeri oni osobno imaju koristi od razvoja turizma unutar njihove zajednice. U istraživanju Anderecka i Nyaupanea (2011a) na području Arizone osobna korist od turizma pokazala se statistički značajnim medijatorom veze između odabranih prediktora (kontakt s turistima, zaposlenje u turizmu) i stavova o tome koliko bi ulogu turizam trebao igrati u lokalnoj ekonomiji. Perdue, Long i Allen (1990) dokazali su kako je osobna korist od turizma statistički značajan medijator veze između percipiranih pozitivnih i negativnih utjecaja turizma i razine podrške daljnjem razvoju turizma u zajednici. Istraživanja McGeeheja i Anderecka (2004) te Wanga i Pfistera (2008) još su neki od primjera koji su pokazali kako su osobe koje percipiraju veću osobnu korist od turizma sklonije imati pozitivne stavove o turizmu te u većoj mjeri podržavati daljnji razvoj turizma u svojim zajednicama.

Neki autori ovu vezu objašnjavaju pomoću *teorije socijalne razmjene* te tvrde kako će oni pojedinci koji procjenjuju veću korist od turizma ujedno i u većoj mjeri podržavati daljnji razvoj te industrije u svojoj zajednici (Perdue i sur., 1999).

Postoje neka istraživanja koja su pokušavala dokazati vezu osobne koristi od turizma i kvalitete života, ali se kvaliteta života rijetko koristi kao kriterij. Tako se u istraživanju Perduea i sur. (1999) osobna korist od turizma pokazala statističkim neznačajnom te nije igrala ulogu u objašnjenju subjektivne kvalitete života lokalnog stanovništva.

Unatoč tome, osobna korist od turizma u nekoliko istraživanja pokazala se kao faktor koji značajno doprinosi stavovima o turizmu te percepciji utjecaja turizma na život unutar lokalne zajednice te je zbog toga bitno ispitati igra li značajnu ulogu i prilikom objašnjenja kvalitete života lokalnog stanovništva, a ne samo prilikom formiranja njihovih stavova.

Percepcija osnaženosti zajednice

Za razliku od nekih modela stresa kojima se pokušava doći do objektivne klasifikacije stresora, model Lazarusa i Folkmanove (1984) pretpostavlja kako postoji niz situacijski

specifičnih faktora koji utječu na kognitivnu procjenu stresnosti događaja. Jedan od tih faktora je i *kontrolabilnost događaja*, koji označava razinu i sposobnost kontrole koju osoba ima u određenoj situaciji, čime se osigurava lakše nošenje sa stresnim događajem.

England i Albrecht (1984; prema Perdue i sur., 1999) izvješćuju kako nagli razvoj turizma unutar zajednice utječe na nekoliko bitnih faktora svakodnevnog života, uključujući i stupanj u kojem je lokalno stanovništvo uključeno u život zajednice, kao i na percepciju razine kontrole koju imaju nad promjenama koje se događaju u njoj. Upravo zbog toga su percipirana razina kontrole, ali i njoj slični konstrukti, varijable koje se već odavno istražuju kao mogući prediktori kvalitete života stanovnika turističkih zona ili kao varijable koje posreduju vezu između stavova o turizmu, percepcije utjecaja turizma na svakodnevni život građana i njihove kvalitete života.

Konstrukt *osnaženosti zajednice* (engl. *community empowerment*) do sada je već dobro istražen konstrukt unutar modela koji proučavaju način na koji se veće grupe ljudi, odnosno zajednice, nose sa stresorima. Pri tom postoji veći broj studija koje pokazuju da ovaj konstrukt posreduje između stresa i različitih *zdravstvenih ishoda* (Schulz, Israel, Zimmerman i Checkoway, 1995; Israel, Chekaway, Schulz i Zimmerman, 1994). Upravo zbog toga je osnaženost prepoznata od strane Svjetske zdravstvene organizacije i brojnih drugih zdravstvenih institucija kao jedan od bitnih koncepata u poboljšanju društvene jednakosti i promocije zdravlja (Cyril, Smith i Renzaho, 2015).

Prema Schulzu i sur. (1995, str. 310) pojam osnaženosti odnosi se na: „*razvoj razumijevanja i utjecaja nad osobnim, društvenim, ekonomskim i političkim silama koje utječu na životne situacije*“. Ono uključuje u sebi *proces* putem kojeg neka zajednica postaje osnažena te *ishod* – trenutno stanje osnaženosti. Percipirana osnaženost može se proučavati na trima razinama: individualnoj (razini pojedinca), organizacijskoj (osnaženost putem organiziranog djelovanja unutar neke političke ili društvene organizacije) i razini zajednice (Israel i sur., 1994).

Oснаženost na individualnoj razini kombinira samo-efikasnost i sposobnost pojedinca, osjećaj kontrole te posjedovanje potrebnih znanja i motivacije koji mu omogućuju da utječe na institucije i odluke koje one donose. Osnaženost pojedinca povezana je s organizacijskom osnaženosti i onom na razini zajednice, jer razvoj osobne kontrole i vještina omogućuje organizaciju na višim razinama, koje onda pojedincima nude društvenu podršku te političke i društvene resurse da utječu na odluke unutar svoje zajednice. Prema tome, osnažena zajednica

je ona zajednica u kojoj pojedinci i organizacije koriste svoje vještine i resurse kako bi osigurali zadovoljenje svojih potreba (Israel i sur., 1994).

Ovaj konstrukt i neki njemu slični već su se počeli istraživati unutar područja psihologije turizma. U prethodno spomenutom istraživanju Kellyjeve i Steeda (2004) na području Australije, jedni od proučavanih specifičnih situacijskih faktora bili su kontrolabilnost (npr. „*Članovi zajednice osjećaju se nemoćnima utjecati na eventualne ishode razvoja turizma*“) i „*pravednost procesa*“ (npr. „*Zajednica je dobila mnogo informacija o ovom procesu*“). Slično tome, u istraživanju povezanosti utjecaja turizma na zajednicu i kvalitete života lokalnog stanovništva, rezultati Perduea i sur. (1999) pokazali su kako je razina političkog utjecaja, tj. percepcija stanovnika o tome u kojoj mjeri oni mogu utjecati na odluke koje donose lokalne gradske institucije, značajan prediktor kvalitete života lokalnog stanovništva i to tako da percepcija veće razine političke kontrole dovodi do pozitivnije procjene kvalitete života.

Turizam u Dubrovniku

Kada promatramo hrvatsku turističku ponudu, Dubrovnik se već odavno ističe kao jedna od najpoznatijih i najbitnijih hrvatskih turističkih destinacija. Posljednjeg desetljeća, sukladno globalnim turističkim trendovima, i Dubrovnik bilježi kontinuiran i stabilan porast godišnjih posjeta. Prema izvješću Turističke zajednice grada Dubrovnika (2019a) za 2018. godinu, sveukupni ostvareni turistički promet bio je 1.312.993 dolazaka i 4.423.588 noćenja. Za usporedbu, u 2019. godini (Turistička zajednica grada Dubrovnika, 2019b) samo do početka listopada ostvareno je 1.288.490 dolazaka (12% više nego za isto razdoblje prošle godine) i 4.001.084 noćenja (5% više nego u 2018. godini u tom razdoblju).

Ako je suditi po izvještajima UNESCO-vog Centra za svjetsku baštinu (engl. *World Heritage Center – WHC*), unatoč ovako masivnim razmjerima turizma s kojim je Stari Grad suočen, još uvijek ne postoje jasne smjernice za konzervatorske aktivnosti niti konkretan plan upravljanja Gradom. Iako su u svom izvještaju iz 2016. godine (WHC, 2016) upozoravali kako je iznimno bitno da Dubrovnik uspostavi jasne konzervatorske smjernice, ali i izračun maksimalnog broja turista u odnosu na kapacitet Grada (engl. *carrying capacity*) i potrebne evakuacijske smjernice u slučaju prirodne katastrofe, kao i jasan plan upravljanja kruzerima, u najnovijem izvještaju Centra za svjetsku baštinu (WHC, 2018) jasno je navedeno da je uočen minimalni napredak te kako još uvijek nije uspostavljena jasna strategija razvoja turizma, niti konkretan plan upravljanja starom gradskom jezgrom.

Iako na području Dubrovnika postoji raznolika turistička ponuda i brojne lokacije koje turisti mogu posjetiti, ipak je glavni razlog posjete većine turista dubrovački Stari Grad. Upravo su zbog toga stanovnici povijesne jezgre Dubrovnika oni koji su direktno izloženi svim negativnim posljedicama koje turizam ima na njihov svakodnevni život.

U svrhu izrade *Plana upravljanja povijesnom jezgrom Dubrovnika* Zavod za obnovu Dubrovnika naručio je provođenje velike sociološko-demografske studije koju su tijekom 2016. i 2017. godine Klempić Bogadi i sur. (2018) proveli na području Starog Grada (povijesne jezgre Dubrovnika). Uz interni popis stanovništva, kućanstava i stanova, autori su sa stanovnicima dubrovačke povijesne jezgre proveli niz opsežnih fokusnih grupa, radionica i intervjua s ciljem identifikacije ključnih problema s kojima se susreću stanovnici Staroga Grada. Probleme su autori podijelili u nekoliko glavnih kategorija, a one uključuju: *komunalne probleme* (buka, smeće, neadekvatni sanitarni čvorovi), *infrastrukturne probleme* (problemi velikih gužvi i preopterećenosti sustava velikim brojem posjetitelja), *probleme namjene prostora* (vrste usluga koje se nude i neadekvatnost korištenih prostora), *probleme nedostatne ponude sadržaja* (pogotovo za svakodnevne potrebne stanovnika Grada), *probleme vezane za izvanredne okolnosti* (otežan pristup hitnoj i vatrogascima, nepostojanje evakuacijskog plana) te *probleme vezane uz širi društveni aspekt* (nepridržavanje zakona i propisa i dr.). Kako je već i spomenuto, ove kategorije već se pojavljuju i u stranim istraživanjima utjecaja turizma na lokalne zajednice te podaci u velikoj mjeri odgovaraju podacima dobivenima u nekim prethodnim, stranim istraživanjima (Andereck i Nyaupane, 2011a; Andereck i Nyaupane, 2011b; Berno i Ward, 2005; Perdue i sur., 1999).

Uz ove probleme Stari Grad već godinama prolazi kroz proces depopulacije i starenja stanovništva, praćenih masovnom „apartmanizacijom“ stanova i kuća (Klempić Bogadi i sur., 2018). Između popisa stanovništva provedenih 1991. godine i 2001. godine broj stanovnika povijesne jezgre Dubrovnika pao je za 22.4%, a između 2001. i 2011. godine ponovno pada za 22.7% (Klempić Bogadi i sur., 2018). Najnoviji dostupni podaci su oni iz *Internog popisa stanovništva, kućanstva i stanova* koji je proveden 2016. godine u Dubrovniku u sklopu sociološko-demografske studije Klempić Bogadi i sur. (2018). Prema tom popisu, ukupni broj stanovnika povijesne jezgre čini 1557 osoba. Kada govorimo o nepovoljnim utjecajima turizma, ne bismo smjeli zanemariti stanovništvo koje živi područjima neposredno uz Stari Grad, četvrtima Pile i Ploče koji se još nazivaju i *kontaktnim zonama* (engl. *buffer zone*). Nažalost, provedena studija za svoju je ciljnu populaciju imala samo stanovnike povijesne gradske jezgre pa ne postoje noviji podaci o broju stanovnika tih konkretnih područja.

Uspoređujući broj stanovnika Grada s brojem dolazaka i noćenja tijekom jedne turističke sezone, vidljivo je kako broj turista unutar sezone daleko premašuje broj stanovnika te svakako mora postojati sumnja u to da veliki broj posjetitelja, brojni negativni utjecaji turizma, kao i odseljavanje lokalnog stanovništva mogu imati nepovoljan utjecaj na kvalitetu života preostalih stanovnika povijesne jezgre Dubrovnika i njegove kontaktne zone.

Implikacije dosadašnjih istraživanja

Da turizam donosi velike promjene unutar neke zajednice nije potrebno posebno isticati. Istraživanja koja proučavaju utjecaje i interakciju turizma i lokalnih zajednica već su dokazala kako turizam može imati i negativne posljedice na lokalno stanovništvo (Berno i Ward, 2005). Ovim podacima odgovaraju i kvalitativni podaci dobiveni na uzorku stanovnika dubrovačkog Starog Grada (Klempić Bogadi i sur., 2018), koji svjedoče o tome da se lokalno stanovništvo tijekom turističke sezone suočava s brojnim negativnim posljedicama turizma unutar vlastite zajednice.

Kao jedan od modela tumačenja utjecaja turizma na život stanovnika turističkih destinacija koristi se Lazarusov i Folkmaničin (1984) model suočavanja sa stresom, koji čine tri elementa: stresor, kognitivna procjena i strategije suočavanja te ishodi. Uz to, ovoj vezi posreduju i brojne karakteristike pojedinaca, kao i situacijski specifični faktori poput *predvidljivosti događaja, razine kontrole* i dr.

Unutar područja istraživanja turizma, najčešće se kao *izvor stresa* operacionaliziraju vidljivi utjecaji turizma na lokalnu zajednicu. Ti utjecaji mogu se podijeliti na *pozitivne* i *negativne* (Andereck i Nyaupane, 2011a; Perdue i sur., 1999; Klempić Bogadi i sur., 2018), a odnose se na neposredne posljedice na svakodnevni život stanovnika, nastale zbog opterećenja zajednice velikim brojem gostiju. Dosadašnja literatura ukazuje na veliku razinu preklapanja utjecaja koje navode stanovnici različitih turističkih destinacija, zbog čega se može govoriti o univerzalnim utjecajima turizma. Naravno, važno je napomenuti kako je ta vrsta utjecaja specifična za *masovni* ili *kruzerski* turizam. Iako ne postoji univerzalno prihvaćena definicija turizma, nekoliko postojećih klasifikacija turizma *masovni (rekreacijski ili charter turizam,* ovisno o klasifikaciji) opisuju kao turizam koji obilježavaju masovni dolasci ljudi na određenu lokaciju, stalno kretanje te visoka očekivanja gostiju oko tražene kvalitete ponude i dostupnosti sadržaja (Smith, 1989).

U okviru modela Lazarusa i Folkmanove (1984) ovi prethodno spomenuti utjecaji mogu predstavljati kontinuiran izvor svakodnevnog stresa za lokalno stanovništvo te time imati utjecaj na njihovu subjektivnu kvalitetu života.

Kao važni situacijsko specifični faktori, koji su se u nekim prethodnim istraživanjima pokazali statistički značajnim prediktorima utjecaja turizma na lokalnu zajednicu ili kvalitete života lokalnog stanovništva, najčešće se navode *osobna korist od turizma* te *razina kontrole ili percipirana osnaženost zajednice*. Iako se percipirana osnaženost zajednice više proučavala u okviru radova vezanih uz promociju zdravlja (Schulz i sur., 1995; Israel i sur., 1994), pokazala se važnim medijatorom veze između stresa i zdravstvenih ishoda, pogotovo kod proučavanja načina na koji se određene *zajednice* nose sa stresom. U literaturi vezanoj uz istraživanje utjecaja turizma isto se istražuje ovaj konstrukt, ili njemu slične varijacije, poput *percipirane političke kontrole lokalnog stanovništva* (Perdue i sur., 1999) ili *informiranosti o procesu razvoja turizma unutar zajednice* (Kelly i Steed, 2004).

Kako je turizam u Dubrovniku već odavno dosegnuo razmjere masovnog turizma, važno je ispitati na koji su način ove promjene u svakodnevnom životu stanovnika Starog Grada i okolnih, kontaktnih zona povezane sa subjektivnom kvalitetom života. Također, na temelju prethodne literature postoji pretpostavka kako ovu vezu mogu posredovati brojni situacijsko specifični faktori, od čega su se kao dva najvažnija u okviru istraživanja turizma pokazali *osobna korist od turizma* i *percipirana razina osnaženost zajednice*. Zbog toga se ovim istraživanjem želi ispitati imaju li ovi konstrukti značajan doprinos subjektivnoj kvaliteti života građana Starog Grada i okolnih gradskih četvrti Pila i Ploča.

Cilj i problemi istraživanja

Cilj ovog istraživanja je utvrditi u kakvom je odnosu subjektivna kvaliteta života stanovnika Starog Grada i okolnih četvrti Pila i Ploča s percipiranim utjecajima turizma na svakodnevni život stanovnika, osobnom koristi od turizma i percipiranom razinom osnaženosti zajednice.

U skladu s ciljem, formulirali smo jedan *istraživački problem*:

1. Ispitati ulogu i pojedinačni doprinos općeg, pozitivnog i negativnog utjecaja turizma na svakodnevni život građana, percipirane razine osobne koristi od turizma te percipirane razine osnaženosti zajednice u objašnjenju subjektivne kvalitete života stanovnika Starog Grada, Pila i Ploča.

Na temelju podataka dobivenih u prethodnim istraživanjima postavili smo sljedeću *hipotezu*:

H1: Očekuje se značajan samostalan doprinos rezultata na skalama *općeg, pozitivnog i negativnog utjecaja turizma na svakodnevni život* stanovnika Grada, Pila i Ploča, kao i značajan samostalan doprinos *razine osobne koristi od turizma* te rezultata na *skali percipirane osnaženosti zajednice* u objašnjenju rezultata na skali subjektivne kvalitete života sudionika i to tako da će rezultati na skalama *općeg i pozitivnog utjecaja turizma, razina osobne koristi* te rezultati *skale percipirane osnaženosti zajednice* biti značajni pozitivni prediktori, a rezultati *skale negativnog utjecaja turizma* značajan negativni prediktor subjektivne kvalitete života.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 195 sudionika s područja Starog Grada, Pila i Ploča. Uzorak se sastoji od 115 žena (59%) i 75 muškaraca (38.5%) uz pet (2.6%) osoba koje se nisu izjasnile o spolu. Prosječna dob sudionika bila je 47.78 godina, pri čemu je najmlađi sudionik imao 18, a najstariji sudionik istraživanja 82 godine. Prema mjestu stanovanja, najveći broj sudionika, njih 118 (60.5%) živi u staroj gradskoj jezgri, njih 43 (22.1%) na Pločama te 33 (16.9%) na Pilama, dok se jedna osoba nije izjasnila o mjestu stanovanja.

Prema statusu obrazovanja najveći broj sudionika, njih 48.2% završilo je fakultet (ili nešto više), potom je 33.3% završilo srednju školu, 16.9% višu školu te je 1.5% osoba kao najviši završeni stupanj obrazovanja naveo osnovnu školu. Najveći postotak sudionika svoje je mjesečne prihode procijenilo prosječnima (116 osoba ili 59.5%), potom iznadprosječnima (58 osoba ili 29.7%) i u najmanjoj mjeri ispodprosječnima (19 osoba ili 9.7%) uz dvije osobe koje se nisu izjasnile o svojim prihodima.

Mjerni instrumenti

Sudionici su ispunjavali upitnik koji se sastojao od tri različite skale: Skale utjecaja turizma na svakodnevni život stanovnika Grada, Skale percipirane osnaženosti zajednice (*Community Assets Survey*) i Skale subjektivne kvalitete života te pitanja o *sociodemografskim varijablama*: spol, dob (u godinama), stupanj obrazovanja (bez škole ili nepotpuna osnovna škola, osnovna škola, srednja škola, viša škola te fakultet ili više), status zaposlenja (student/ica, zaposlen/a, nezaposlen/a, umirovljenik/ica), mjesečni prihodi kućanstva (ispodprosječni, prosječni ili iznadprosječni), mjesto stanovanja (Stari Grad, Pile ili Ploče) i koliko osoba već dugo tu živi (cijeli svoj život, veći/manji dio života i tek odnedavno).

Skala utjecaja turizma na svakodnevni život stanovnika Grada razvijena je posebno za ovo istraživanje (Prilog A), a česticama su se pokušale obuhvatiti sve veće kategorije do sada spominjanih *negativnih i pozitivnih utjecaja* turizma koji su identificirani u stranoj i domaćoj literaturi. Na temelju prethodnih istraživanja (Perdue i sur., 1999; Kelly i Steed, 2004; Andereck i Nyaupane, 2004) prvo su popisane veće kategorije različitih opaženih utjecaja turizma na život lokalnog stanovništva te su ti podaci potom uspoređeni s rezultatima fokusnih grupa i intervjuja provedenih u sklopu studije Klempić Bogadi i sur. (2018). Na taj način identificirano je *šest glavnih faktora utjecaja* (na okoliš, na kulturu, na ponudu, na sigurnost građana, ekonomiju i na ponos vlastitom kulturom) za čije je mjerenje osmišljen veći broj čestica. Za svaki od prethodno spomenutih faktora odabrano je od tri do pet čestica s ciljem što boljeg opisa svakog utjecaja. U upitnik su odabrane one čestice za koje se procijenilo da na razumljiv i jednostavan način opisuju najvažnije dimenzije svakog od prethodno spomenutih utjecaja. Važnost dimenzija procijenjena je na temelju proučavanja strane literature i podataka dobivenih na uzorku stanovnika Starog Grada (Klempić Bogadi i sur., 2018), pri čemu je pretpostavka bila da su utjecaji koji se spominju u najvećem broju literature oni koji su ujedno i najvažniji te potencijalno najzastupljeniji u različitim područjima s razvijenim turizmom. Nakon sastavljanja skale, prva verzija dana je maloj fokusnoj grupi stanovnika Grada. Sudionici fokusne grupe raspravljali su o sadržaju svake čestice te komentirali kako su razumjeli svako pitanje i što misle da se njime želi ispitati. Na taj način gledalo se u kojoj mjeri su pitanja uspjela obuhvatiti ciljane konstrukte te postoje li neka pitanja koja su nerazumljiva sudionicima. Na temelju fokusne grupe, konačna verzija sastoji od dvadeset i četiri čestice od kojih petnaest mjeri *negativni utjecaj*, a devet mjeri *pozitivni utjecaj turizma* na svakodnevni život stanovnika Grada. Česticama je pridružena Likertova skala od pet stupnjeva odgovora, od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Cronbachov koeficijent pouzdanosti za skalu negativnih utjecaja turizma iznosi $\alpha = .92$ te za skalu pozitivnih utjecaja $\alpha = .84$. Rezultat na podskalama formira se kao prosječni rezultat na tvrdnjama, pri čemu viši rezultat govori o većoj prisutnosti negativnih, odnosno pozitivnih utjecaja turizma.

Uz to, na kraju ove skale sudionike se pitalo: „Uzevši u obzir sve načine na koje je turizam utjecao na različite aspekte života stanovnika Grada, kako procjenjujete *cjelokupni utjecaj turizma* na život ljudi u Gradu?“ Ovom pitanju pridružena je Likertova skala od deset stupnjeva, pri čemu je 1 = Izrazito negativan, 10 = Izrazito pozitivan te 5 = Niti negativan, niti pozitivan. Ovom česticom pokušala se obuhvatiti procjena općenitog utjecaja turizma na život sudionika.

Skalu percipirane osnaženosti zajednice (originalno *Community Assets Survey*) konstruirale su Jakes i Shannon (2002) s ciljem identifikacije raznih resursa koji doprinose razvoju i stupnju osnaženosti zajednice. Za svrhu ovog istraživanja iz originalne skale odabrana su dva faktora: *percipirana razina lokalne podrške* (engl. *Perceived local support*) koja ima pet čestica vezanih uz razinu podrške koju građani imaju od gradskih institucija i vlasti (npr. „*Lokalna politika radi na unapređenju Grada*“, „*Kada ljudi u Gradu pokušavaju potaknuti pozitivnu promjenu, gradski čelnici i nadležne institucije obično surađuju*“) te faktor *građanske participacije* (engl. *Participation – Community*) s pet čestica koje mjere u kojoj mjeri stanovništvo sudjeluje u lokalnim projektima (npr. „*Građani obično volontiraju u gradskim projektima*“ ili „*Većina ljudi na ovom području ima aktivnu ulogu u Gradu*“). Treći faktor *samoefikasnosti* (engl. *Self-efficacy*) preuzet je iz istraživanja Kasmela i Tangaarda (2011), koji su uz pet čestica originalne skale dodali još dvije ovom faktoru. Engleska verzija ovog faktora imala je čestice na individualnoj razini mjerenja (npr. „*Znam da mogu utjecati na svoju zajednicu*“), ali su za ovo istraživanje čestice prilikom prijevoda izmijenjene na grupnu razinu (npr. „*Građani mogu utjecati na Grad na bitne načine*“ ili „*Građani mogu utjecati na promjene uvjeta života u Gradu*“). Na taj način su sva tri faktora na istoj razini mjerenja. Iz skala su izbačene ukupno četiri čestice (dvije iz podskale percipirane lokalne podrške i dvije iz podskale građanske participacije) jer su narušavale unutarnju pouzdanost. Završna verzija skale ima ukupno sedamnaest čestica. Provedena faktorska analiza glavnih komponenata uz Kaiser-Gutmanov kriterij zadržavanja faktora potvrđuje pretpostavljenu strukturu od tri faktora. Ukupna unutarnja pouzdanost skale je visoka i iznosi $\alpha = .822$. Pitanjima je pridružena Likertova skala od pet stupnjeva (1 – uopće se ne slažem do 5 – u potpunosti se slažem), a ukupni rezultat računa se kao prosječan rezultat na svim tvrdnjama.

Osobna korist od turizma mjerila se jednom česticom kojom su sudionici trebali procijeniti koliko smatraju da oni osobno imaju financijske, ili bilo koje druge, koristi od turizma. Ponuđeni odgovori bili su „*Nemam nikakvu korist od turizma*“, „*Djelomično imam koristi od turizma*“ i „*Imam mnogo koristi od turizma*“. Odgovori sudionika rekodirani su (1=Nikakva korist, 2= Djelomična korist i 3=Mnogo koristi) kako bi se mogli koristiti u daljnjoj analizi podataka.

Skala subjektivne kvalitete života sastojala se od deset pitanja, posebno konstruiranih za ovo istraživanje (Prilog B), kojima se željelo ispitati u kojoj mjeri su sudionici zadovoljni nekim aspektima života u Gradu ili kontaktnim zonama te trenutnim standardom života. Pitanjima je pridružena Likertova skala od pet stupnjeva (1 – uopće se ne slažem do 5 – u

potpunosti se slažem). Rezultat na skali oblikuje se kao prosječni rezultat na svim tvrdnjama, uz prethodno obrnuto bodovanje desete čestice.

Postupak

Upitnik je izrađen u dvije forme: papir-olovka i on-line verziji, a podaci su se prikupljali od prosinca 2019. godine do početka ožujka 2020. godine. Upitnik je na svom početku sadržavao uputu kojom su dane informacije o istraživanju poput: svrhe prikupljanja podataka, anonimnosti, analiziranja na grupnoj razini, prava na odustajanje u bilo kojem trenutku bez posljedica, vremena koje je potrebno za ispunjavanje te kontakta na koji se osobe mogu javiti ukoliko imaju dodatna pitanja. Okvirno vrijeme ispunjavanja upitnika je 10 minuta.

Sudionici su kontaktirani metodom snježne grude, ali i odlascima na sastanke različitih lokalnih udruga, upitnik je podijeljen i na zboru građana gradskih kotara Grada i Ploča. On-line verzija upitnika podijeljena je i u Facebook grupama koje okupljaju veći broj lokalnog stanovništva. On-line upitnik ispunila je 121 osoba, a papir-olovkom prikupljena su ostala 74 upitnika. Prosječna dob sudionika koji su ispunili upitnik u obliku papir-olovka, nešto je viša ($M = 53.5$) od dobi osoba koje su upitnik ispunile on-line ($M = 44.3$). Također, naknadnom analizom pronađena je statistički značajna razlika u statusu zaposlenja i razini mjesečnih prihoda između ove dvije skupine. U skupini sudionika koji su upitnik ispunjavali u formi papir-olovka veći je broj umirovljenih osoba, kao i manji broj onih koji mjesečne prihode kućanstva procjenjuju *iznadprosječnima*. Također, najveći broj upitnika u formi papir-olovka prikupljen je na zboru građana gradskog kotara Grad te je zbog toga u ovoj skupini veći postotak onih koji su kao svoje mjesto stanovanja označili Stari Grad (čak 77% uzorka), dok je skupina koja je ispunjavala upitnik on-line raznolikija prema mjestu stanovanja.

Rezultati

Deskriptivni podaci

U Tablici 1 vidljivi su podaci o aritmetičkim sredinama, standardnim devijacijama te indeksima asimetričnosti i izduženosti i rezultatima Kolmogorov-Smirnovljevog testa normaliteta distribucija za sve korištene skale u upitniku.

Promatranjem aritmetičkih sredina skala, dobiveni podaci pokazuju kako sudionici imaju relativno visoku percepciju *negativnih* utjecaja turizma na svakodnevni život (distribucija rezultata na skali je negativno asimetrična), dok su rezultati na percepciji *pozitivnih* utjecaja turizma normalno distribuirani i unutar srednjih vrijednosti skale. Isto se

može opaziti i za rezultate na skalama percipirane osnaženosti zajednice i subjektivne kvalitete života (Tablica 1). Kolmogorov-Smirnovljev test upućuje na to da distribucije *negativnih utjecaja turizma, ukupnog utjecaja turizma* i *osobne koristi od turizma* odstupaju od normalne. Prema rezultatima asimetričnosti, najmanji rezultat na asimetričnosti ima osobna korist od turizma, potom ukupni percipirani utjecaj turizma te najveći rezultat na asimetričnosti ima skala negativnih utjecaja turizma na svakodnevni život.

Tablica 1
Deskriptivno statistički pokazatelji distribucija rezultata skala

Skale	N	M	SD	Broj čestica	Min	Max	K-S	asimetričnost	izduženost
<i>Negativni utjecaj turizma na život stanovnika Grada</i>	195	4.24	0.07	15	1	5	0.16**	-1.45	1.77
<i>Pozitivni utjecaj turizma na život stanovnika Grada</i>	195	2.92	0.57	9	1	5	0.06	0.45	-0.50
<i>Opći utjecaj turizma na život stanovnika Grada</i>	184	4.82	2.36	1	1	10	0.11**	0.20	-0.59
Percipirana razina osnaženosti zajednice	195	2.96	0.38	13	1	5	0.07*	-0.28	-0.11
Osobna korist od turizma	184	1.97	0.75	1	1	3	0.22**	0.05	-1.20
Kvaliteta života	195	3.30	0.32	10	1	5	0.06	-0.09	-0.75

Legenda: K-S= Kolmogorov-Smirnovljev test normalnosti distribucije; * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Interkorelacije između korištenih prediktora i kriterija

Prije provođenja hijerarhijske regresijske analize, kako bi se ispitalo odnos odabranih prediktora i kvalitete života, izračunata je korelacija između varijabli uključenih u model.

Na temelju podataka prikazanih u Tablici 2, vidljivo je kako sociodemografske varijable uglavnom nisu statistički značajno povezane s kvalitetom života, što je u skladu s prethodnim istraživanjima koja su pokazala da sociodemografske varijable nemaju značajnu ulogu u objašnjenju kvalitete života stanovnika (Perdue i sur., 1999). Iznimka su mjesečni prihodi sudionika koji su statistički značajno povezani s kvalitetom života ($r = .21, p < .01$).

Utjecaji turizma na svakodnevni život statistički su značajno povezani između sebe, s osobnom koristi od turizma te s kvalitetom života. Opći utjecaj turizma negativno je povezan ($r = -.59, p < .01$) s rezultatom na skali negativnih utjecaja turizma (sudionici koji procjenjuju ukupni utjecaj turizma na zajednicu negativnijim, u većoj mjeri će izvještavati o negativnim utjecajima turizma na svakodnevni život), a pozitivno povezan ($r = .68, p < .01$) s rezultatima na skali pozitivnih utjecaja turizma (sudionici koji procjenjuju ukupni utjecaj turizma na zajednicu pozitivnijim, u većoj mjeri će izvještavati o pozitivnim utjecajima turizma na svakodnevni život), što je za očekivati. Također, sve tri vrste utjecaja umjereno su povezane s osobnom koristi od turizma. Oni koji imaju veću korist od turizma, ujedno imaju i pozitivnije stavove o utjecaju turizma na svakodnevni život, pri čemu su osobna korist i pozitivni utjecaji povezani $r = .24 (p < .01)$, opći utjecaj turizma i osobna korist $r = .27 (p < .01)$. Povezanost između negativnih utjecaja turizma i osobne koristi iznosi $r = -.28 (p < .01)$. Utjecaj turizma na svakodnevni život pokazao se i statistički značajno povezan s kvalitetom života, pri čemu su opći ($r = .43, p < .01$) i pozitivni utjecaj ($r = .49, p < .01$) turizma pozitivno povezani s kvalitetom života, dok je rezultat na skali negativnih utjecaja turizma u umjerenom negativnoj korelaciji s ovom skalom ($r = -.43, p < .01$). Ovi rezultati su u skladu s očekivanjima.

Rezultati na skali percipirane osnaženosti zajednice statistički značajno su pozitivno povezani s kvalitetom života ($r = .33, p < .01$) i skalom pozitivnih utjecaja turizma na svakodnevni život stanovnika Grada ($r = .21, p < .01$). Ovi podaci upućuju na to da oni sudionici koji percipiraju višu razinu osnaženosti zajednice ujedno izvještavaju o većoj subjektivnoj kvaliteti života. Uz to, oni pojedinci čija je percepcija osnaženosti zajednice viša ujedno u većoj mjeri percipiraju pozitivne utjecaje turizma na svakodnevni život unutar zajednice.

Kako bismo odgovorili na problem istraživanja, provedena je hijerarhijska regresijska analiza s odabranim prediktorima.

Tablica 2

Korelacijska matrica povezanosti kvalitete života i prediktora

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1. Spol	1											
2. Dob	.01	1										
3. Obrazovanje	-.16*	-.08	1									
4. Zaposlenost	-.09	.66**	-.11	1								
5. Prihodi	.04	-.07	.29**	-.16*	1							
6. Duljina života u Gradu	-.15*	.02	.14	.07	-.03	1						
7. Opći utjecaj turizma na život	.10	-.06	-.05	.02	.04	-.06	1					
8. Osobna korist	.04	-.14*	.14	-.17*	.14	-.13	.27**	1				
9. Negativni utjecaj	-.10	.05	.09	.09	-.06	.13	-.59**	-.28**	1			
10. Pozitivni utjecaj	.00	-.04	-.04	-.05	.09	-.02	.68**	.24**	-.49**	1		
11. Osnaženost zajednice	-.02	.03	.02	.05	-.04	-.05	.03	-.05	-.03	.21**	1	
12. Kvaliteta života	-.09	.12	-.01	.06	.21**	-.09	.43**	.18*	-.43**	.49**	.33**	1

Legenda: *p < ,05 **p < ,01

Predikcija subjektivne kvalitete života na temelju odabranih prediktora

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati ulogu percipiranih utjecaja turizma, osobne koristi od turizma i percipirane osnaženosti zajednice u objašnjenju subjektivne kvalitete života stanovnika Staroga Grada, Pila i Ploča, uz prethodnu kontrolu sociodemografskih varijabli. Zbog toga je na dobivenim podacima provedena hijerarhijska regresijska analiza u četiri koraka.

Na temelju prethodnih istraživanja, prediktori su u model uvođeni u sljedećim koracima:

1. Sociodemografske karakteristike: spol, dob, stupanj obrazovanja, status zaposlenja, prosječni mjesečni prihodi i duljina života u Gradu
2. Pozitivni, negativni i opći utjecaj turizma na svakodnevni život stanovnika
3. Osobna korist od turizma
4. Percipirana razina osnaženosti zajednice

U Tablici 3 prikazani su rezultati provedene hijerarhijske regresijske analize. Ukupni postotak varijable kvalitete života koji smo uspjeli objasniti ovim modelom iznosi 39.6%. Sociodemografskim varijablama u prvom koraku objašnjeno je 10.3% varijance, dodavanjem mjera utjecaja turizma na svakodnevni život stanovnika objašnjeno je dodatnih 22.4% varijance kriterija. Dodavanje varijable osobne koristi od turizma u trećem koraku nije doprinijelo objašnjenju varijance u kriteriju. Posljednji korak, u kojem je dodana percipirana osnaženost zajednice, dodatno je objasnio 7% varijance percipirane kvalitete života.

Od korištenih prediktora, u završnom koraku značajnima su se pokazali: dob ($\beta = .19$, $p < .05$), mjesečni prihodi kućanstva ($\beta = .23$, $p < .01$), negativni utjecaj turizma na svakodnevni život stanovnika ($\beta = -.20$, $p < .05$), pozitivni utjecaj turizma na svakodnevni život stanovnika ($\beta = .21$, $p < .05$) te percipirana razina osnaženosti zajednice ($\beta = .27$, $p < .01$) (Tablica 3).

Tablica 3

Rezultati provedene hijerarhijske regresijske analize

Koraci i prediktori	B	R	R ²	Promjena R ²
1.				
Spol	-.07			
Dob	.12			
Stupanj obrazovanja	-.15			
Status zaposlenja	.04			
Mjesečni prihodi	.27**			
Duljina života u Gradu	-.08			
		.320	.103	.103*
2.				
Spol	-.12			
Dob	.20*			
Stupanj obrazovanja	-.07			
Status zaposlenja	-.03			
Mjesečni prihodi	.21**			
Duljina života u Gradu	-.07			
Ukupni utjecaj turizma na život	.13			
Pozitivni utjecaj turizma	.29**			
Negativni utjecaj turizma	-.17*			
		.571	.326	.224**
3.				
Spol	-.12			
Dob	.20*			
Stupanj obrazovanja	-.07			
Status zaposlenja	-.04			
Mjesečni prihodi	.21**			
Duljina života u Gradu	-.07			
Ukupni utjecaj turizma na život	.13			
Pozitivni utjecaj turizma	.29**			
Negativni utjecaj turizma	-.17*			
Osobna korist od turizma	.00			
		.571	.326	.000
4.				
Spol	-.12			
Dob	.19*			
Stupanj obrazovanja	-.07			
Status zaposlenja	-.03			
Mjesečni prihodi	.23**			
Duljina života u Gradu	-.05			
Ukupni utjecaj turizma na život	.16			
Pozitivni utjecaj turizma	.21*			
Negativni utjecaj turizma	-.20*			
Osobna korist od turizma	.00			
Percipirana razina osnaženosti zajednice	.27**			
		.629	.396	.070**

* razina značajnosti p<0.05

** razina značajnosti p<0.01

Rasprava

Ovim istraživanjem želio se ispitati odnos potencijalnih prediktora i subjektivne kvalitete života stanovnika dubrovačkog Starog Grada, Pila i Ploča. Dubrovnik je jedno od najvažnijih turističkih središta Republike Hrvatske te je veoma važno detaljnije istražiti faktore koji utječu na kvalitetu života lokalnog stanovništva, s ciljem boljeg razumijevanja potencijalnih izazova koje masovni turizam donosi unutar ove zajednice. Na temelju prethodnih istraživanja pretpostavljeno je da turizam i njegovi neposredni *utjecaji na svakodnevni život* stanovnika igraju ulogu u razini kvalitete života u tim područjima te da prediktori *osobne koristi od turizma* i *razine osnaženosti zajednice* isto mogu igrati značajnu ulogu u objašnjenju kvalitete života lokalnog stanovništva.

Ovim istraživanjem ukupno smo objasnili 39.6% varijance percipirane kvalitete života stanovnika Staroga Grada, Pila i Ploča.

U prvom koraku hijerarhijske regresijske analize uvrštene su sociodemografske varijable radi kontrole njihova utjecaja. Uvrštavanjem sociodemografskih varijabli uspjeli smo objasniti 10.3 % varijance kvalitete života stanovnika Staroga Grada i okolnih područja. U ovom istraživanju dobiven je značajan doprinos varijabli dobi ($\beta = .19, p < .05$) i mjesečnih prihoda ($\beta = .23, p < .05$) u objašnjenju kvalitete života sudionika, što nije bilo očekivano. U prethodnim istraživanjima utjecaja turizma nije dokazan konzistentan doprinos uobičajenih demografskih karakteristika, ali kao kriteriji su se češće koristili stavovi o turizmu (Andereck i Nyaupane, 2011), a ne kvaliteta života kao u ovom istraživanju. No, i u istraživanju Perduea i sur. (1999), u kojem se kao kriterij koristi razina kvalitete života, demografske varijable nisu imale značajan doprinos kvaliteti života lokalnog stanovništva što je drukčije od dobivenih rezultata ovog istraživanja gdje se pokazalo kako će stariji sudionici te oni koji procjenjuju mjesečne prihode svog kućanstva višima, vjerojatnije procjenjivati i svoju kvalitetu života višom.

Nakon kontrole doprinosa sociodemografskih karakteristika, u drugom koraku dodani su opći, negativni i pozitivni utjecaji turizma na svakodnevni život stanovnika Grada i okolnih područja. Drugi korak objasnio je dodatnih 22.4% varijance kvalitete života, pri čemu su se pozitivni ($\beta = .21, p < .05$) i negativni ($\beta = -.20, p < .05$) utjecaji turizma pokazali kao značajni samostalni prediktori kvalitete života, ali opći percipirani utjecaj turizma nije bio statistički značajan. Iako je korelacijska matrica (Tablica 2) pokazala kako je ukupni utjecaj turizma bio statistički značajno povezan s kvalitetom života ($r = .43, p < .01$), nakon što je ovaj prediktor

uvršten u drugom koraku hijerarhijske analize, više ne doprinosi objašnjenju varijance u kriteriju. Prethodna su istraživanja (Andereck i Nyaupane, 2011a; Perdue i sur., 1999; Klempić Bogadi i sur., 2018) pokazala da se utjecaji turizma vrlo jasno razdvajaju na pozitivne i negativne, pri čemu se ne radi o dvama krajevima istog kontinuuma, već se radi o potpuno odvojenim faktorima. Opći percipirani utjecaj turizma čestica je kojom su sudionici trebali procijeniti kakvim smatraju dosadašnji utjecaj turizma na život unutar Grada i to na Likertovoj skali od 10 stupnjeva, čiji je raspon išao od „Izrazito negativnog“ do „Izrazito pozitivnog“ (upravo na jednom kontinuumu). Time se pokušao obuhvatiti cjelovit stav o utjecaju koji je turizam prema procjeni sudionika imao na njihov život, povrh specifičnih pozitivnih i negativnih faktora. Ipak, pokazalo se kako ova mjera nije značajna u objašnjenju varijance korištenog kriterija, barem u ovom modelu. Negativni utjecaj turizma u prva je tri koraka hijerarhijske analize bio tek rubno značajan te postaje visoko značajan u četvrtom koraku, čime se potvrđuje da je važan samostalan prediktor kvalitete života (Tablica 3), kako je i pretpostavljeno.

Ovi rezultati pokazuju kako neposredni utjecaji turizma s kojima se suočavaju stanovnici Staroga Grada, Pila i Ploča značajno pridonosi percepciji njihove kvalitete života. Rezultati idu u prilog rezultatima prethodnih istraživanja u kojima stanovnici turističkih destinacija izvješćuju o različitim pozitivnim i negativnim utjecajima koje turizam ima na život unutar njihovih zajednica. Tako su Andereck i Nyaupane (2011a) u svom istraživanju razvili TQOL (engl. *Tourism Quality of Life*) skalu koja je za cilj imala izmjeriti u kojoj mjeri sudionici smatraju da turizam utječe na njihovu kvalitetu života. Dobiveni rezultati pokazali su kako sudionici smatraju da brojne pozitivne, ali i negativne posljedice turizma imaju bitan utjecaj na razinu zadovoljstva životom koju osjećaju. Također, dobiveni rezultati u skladu su s kvalitativnim podacima dobivenima u istraživanju Klempić Bogadi i sur. (2018) gdje se različiti utjecaji turizma kojima su izloženi stanovnici povijesne jezgre Dubrovnika spominju kao bitan faktor koji igra ulogu u njihovoj razini zadovoljstva životom u Starom Gradu.

Varijabla *osobne koristi od turizma* koja je dodana u trećem koraku hijerarhijske regresijske analize nije objasnila dodatan postotak varijance u percipiranoj kvaliteti života, suprotno očekivanjima. Prethodna istraživanja turizma u velikoj mjeri su podržavala pretpostavku da je osobna korist jedan od važnijih prediktora kada se govori o istraživanju utjecaja turizma. Ipak, većina provedenih istraživanja ispitala je posredovanje ove varijable u vezi između utjecaja turizma i *stavova o turizmu*, poput istraživanja Perduea i sur. (1990) i Anderecka i Nyaupanea (2011a), a ne kvalitete života kao što je rađeno u ovom istraživanju.

Istraživanje Perduea i sur. (1999) jedno je od rijetkih istraživanja u kojem je kao kriterij korištena subjektivna kvaliteta života sudionika, a rezultati njihovog istraživanja slični su našima jer se osobna korist od turizma pokazala se kao neznačajan prediktor u objašnjenju kvalitete života sudionika istraživanja.

Moguće je da financijska korist koju osobe percipiraju kao posljedicu turizma nije bitan faktor koji stanovnici uzimaju u obzir kada razmišljaju o čimbenicima koji su im važni i koji utječu na njihovu kvalitetu života, pogotovo na lokaciji kao što je Dubrovnik gdje su stanovnici Starog Grada, Pila i Ploča izloženi različitim posljedicama gužvi, kao i sukobima između različitih interesnih skupina i borbi oko ograničenih resursa i javnih površina. Isto tako, turizam je sada već toliko razvijen u Dubrovniku da je postao glavna gospodarska grana i izvor prihoda pa je jako teško procijeniti na koje sve aspekte života i gospodarstva ima direktan i indirektan utjecaj, kao i to u kolikoj mjeri utječe na financijsku situaciju stanovnika ovog područja. S druge strane, povlači se i pitanje je li ovaj konstrukt mjeren na dobar način te bi možda drukčija ili detaljnija operacionalizacija ovog konstrukta polučila drukčije rezultate. S obzirom da je turizam glavna gospodarska grana jako je teško razlučiti do koje mjere sežu utjecaji koje ima na ekonomiju i život lokalnog stanovništva te bi objektivni pokazatelji ili detaljnija mjera možda bolje obuhvatili ovaj konstrukt.

Osobna korist od turizma do sada se rijetko koristila kao prediktor kvalitete života. Zbog toga je svakako potrebno dodatno istražiti ulogu osobne koristi u objašnjenju ovog kriterija te time provjeriti radi li se o tome da osobna korist jednostavno nije značajan prediktor percipirane kvalitete života, ili ovaj konstrukt u dosadašnjim istraživanjima nije dobro obuhvaćen.

Posljednji korak hijerarhijske analize dodatno je objasnio 7% varijance kriterija. U tom koraku u model je ubačena *razina osnaženosti zajednice*.

Unutar literature o zdravstvenim prevencijama se osnaženost pokazala značajanim prediktorom zdravlja te bitnim faktorom koji pomaže prilikom suočavanja sa stresnim događajima (Schulz i sur., 1995; Israel i sur., 1994). Iako se do sada ovaj konstrukt prvenstveno istraživao zbog implikacija koje ima na zdravlje unutar ranjivih zajednica (poput ugroženih društvenih skupina, etničkih manjina i sl.) i njihovog uspješnog nošenja sa stresom, postojali su i neki prethodni pokušaji da se ovaj prediktor (i njemu slični konstrukti) koristi u objašnjenju kvalitete života stanovništva unutar turistički razvijenih zona. Perdue i sur. (1999) u svom su istraživanju kao jedan od prediktora kvalitete života sudionika koristili *lokalni politički utjecaj*

(engl. *local political influence*) koji je sadržavao čestice poput: „Općenito govoreći, koliko osjećate da imate utjecaja na odluke koje donosi gradsko vijeće?“ Rezultati su pokazali da je politički utjecaj bio statistički značajan prediktor kvalitete života, što je u skladu i s rezultatima našeg istraživanja. Slično tome, Kelly i Steed (2004) u svom istraživanju uvrštavaju varijable *kontrolabilnosti događaja* i *pravednosti procesa*“ koji su slični, ali ne i identični, konstruktima osnaženosti zajednice te njihovi rezultati upućuju kako su ove karakteristike povezane s korištenim strategijama suočavanja i procjenom stresa izazvanim razvojem turizma unutar njihove zajednice.

Naši rezultati pokazuju da razina osnaženosti zajednice, odnosno razina u kojoj osobe smatraju kako lokalna politika podržava napore građana, procjena razine znanja o političkim procesima koju građani imaju i participacija građana u lokalnim projektima, doprinosi objašnjenju percipirane kvalitete života lokalnog stanovništva. Osnaženost zajednice, ili osnaženost pojedinca ako se promatra na individualnoj razini mjerenja, daje osobama veći osjećaj kontrole i osjećaj da posjeduju znanja i vještine potrebne za uspješno nošenje sa stresnim događajem. Istovremeno, osnažene zajednice su one zajednice unutar kojih pojedinci, zahvaljujući dostupnim resursima, mogu ostvariti svoje ciljeve te zadovoljiti potrebe, što povoljno doprinosi njihovoj kvaliteti života (Israel i sur., 1994).

Implikacije istraživanja

Dobiveni rezultati pružaju važne informacije o prirodi veze između percipirane kvalitete života stanovnika povijesne jezgre Dubrovnika i okolnih područja te utjecaja turizma kojima su osobe koje žive na ovom području svakodnevno izložene tijekom ljetnih mjeseci. Ovi rezultati prvenstveno potvrđuju kako turizam igra bitnu ulogu u životu stanovnika turističkih središta te kako pozitivne i negativne posljedice koje donosi imaju značajnu ulogu u percepciji kvalitete života u staroj jezgri Dubrovnika.

Također, rezultati istraživanja pokazuju da je kvaliteta života pozitivno značajno povezana s razinom osnaženosti zajednice. Iako je osnaženost zajednice dodatno objasnila 7% varijance kvalitete života, u budućim istraživanjima bilo bi zanimljivo detaljnije ispitati prirodu veze između ovih dviju varijabli. Unutar područja zdravstvenih intervencija se već odavno radi na povećanju razine osnaženosti zajednica, što posljedično poboljšava njihovu kvalitetu života i smanjuje razinu percipiranog stresa (Schulz i sur., 1995; Israel i sur., 1994), pa je moguće da bi intervencija usmjerena na lokalnu osnaženost zajednice unutar Staroga Grada mogla imati pozitivan utjecaj na kvalitetu života lokalnog stanovništva. No, osnaženost zajednice unutar

područja istraživanja turizma za sada još uvijek nije dovoljno istražen konstrukt te svakako treba detaljnije istražiti mehanizme njegova djelovanja.

Uz očekivanu značajnost prediktora pozitivnih i negativnih utjecaja turizma te osnaženosti zajednice, značajnima su se pokazale i dvije demografske varijable dobi i mjesečnih prihoda, što se donekle razlikuje od rezultata koje su dobili Perdue i sur. (1999) gdje se sociodemografske varijable nisu pokazale značajnim prediktorom kvalitete života sudionika istraživanja. U njihovom istraživanju, u kojem su uključene sociodemografske varijable bile dob, mjesečni prihodi, status obrazovanja, spol i duljina boravka u mjestu, niti jedna se nije pokazala kao značajno povezana s kvalitetom života sudionika. U budućim istraživanjima svakako bi bilo zanimljivo detaljnije istražiti vezu dobi i kvalitete života te provjeriti je li ona posredovana nekom trećom varijablom.

Buduća istraživanja trebala bi se pozabaviti detaljnijom i primjerenijom operacionalizacijom konstrukta osobne koristi od turizma te ispitati igra li ova varijabla i na hrvatskom uzorku ulogu u objašnjavanju nekih drugih prediktora, poput recimo stavova o budućem razvoju turizma, kao što pokazuju strana istraživanja (Andereck i Nyaupane, 2011a; Perdue i sur., 1999). Postoji mogućnost da sudionici zbog trenutne visoke razvijenosti turizma podcjenjuju financijsku korist koju im turizam u cjelini donosi te bi svakako bilo zanimljivo ispitati utjecaj ove varijable nakon velikih promjena koje će nastati kao posljedica pandemije coronavirusa.

Utjecaji turizma na zajednicu su brojni te u velikoj mjeri neistraženi u stranoj i domaćoj literaturi. U budućim istraživanjima svakako bi trebalo pokušati identificirati nove potencijalne prediktore koji bi mogli objasniti dodatan postotak varijance u kvaliteti života, kao i istražiti druge potencijalne kriterije (npr. stavove o turistima i sl.). Također, bilo bi zanimljivo proširiti uzorak istraživanja te ispitati potencijalne razlike u kvaliteti života ili stavovima o turizmu između stanovnika Staroga Grada i četvrti poput Lapada ili Mokošice, koji su udaljeniji od povijesne jezgre grada te gužvi kojima su stanovnici tog područja izloženi. Bilo bi zanimljivo ispitati postoje li razlike između podgrupa unutar Dubrovnika, poput npr. ugostitelja i osoba kojima turizam nije primarna djelatnost.

Iako se o utjecajima turizma često govori, u većini slučajeva radi se o špekulacijama i sitnim prepucavanjima pri čemu se često zanemaruju potrebe i zahtjevi stanovnika Grada i okolnih područja. Istraživanje prirode utjecaja turizma, kao i povezanosti tih varijabli s kvalitetom života i drugim prediktorima dobrobiti zajednice, omogućuje lakšu identifikaciju

potencijalnih problema te pomaže prilikom odabira prikladne intervencije i buduće strategije upravljanja s turizmom.

Zaključak

U ovom istraživanju ispitali smo u kakvom su odnosu pozitivni, negativni i opći utjecaj turizma, osobna korist od turizma i osnaženost zajednice s percipiranom kvalitetom života stanovnika dubrovačkoga Staroga Grada i okolnih područja. Istraživanjem smo uspjeli objasniti 39.6% varijance kvalitete života. Kao značajni prediktori kvalitete života pokazali su se: dob, mjesečni prihodi kućanstva, pozitivni i negativni utjecaji turizma na svakodnevni život stanovnika te percipirana razina osnaženosti zajednice. Neznačajnim prediktorima pokazali su se procjena ukupnog utjecaja turizma na svakodnevni život i osobna korist od turizma. Rezultati pokazuju da su stariji sudionici, oni koji mjesečne prihode kućanstva procjenjuju većima, kao i oni koji percipiraju više pozitivnih i manje negativnih utjecaja turizma na svakodnevni život i višu razinu osnaženosti zajednice skloniji izvještavanju o višoj razini kvalitete života.

Literatura

- Andereck, K.L. i Nyaupane, G.P. (2011a). Exploring the nature of tourism and quality of life perceptions among residents. *Journal of Travel Research*, 50(3), 248-260.
- Andereck, K.L. i Nyaupane, G.P. (2011b). Development of a tourism and quality-of-life instrument. U Budruk, M. i Phillips, R. (Ur.), *Quality-of-life community indicators for parks, recreation and tourism management* (str. 95-113). Social Indicators Research Series, 43.
- Berno, T. i Ward, C. (2005). Innocence Abroad: A Pocket Guide to Psychological Research on Tourism. *American Psychologist*, 60(6), 593-600.
- Berno, T. (1999). When is a guest a guest? Cook islanders view of tourism. *Annals of Tourism Research*, 26(3), 656-675.
- Boissevain, J. (1996). *Coping with tourists: European reactions to mass tourism*. Oxford: Berghahn Books.
- Cohen, E. (1974). Who is a tourist? "A conceptual clarification". *Sociological Review*, 22(4), 527-555.
- Cyril, S., Smith, B.J. i Renzaho, A.M.N. (2015). Systematic review of empowerment measures in health promotion. *Health Promotion International*, 2015, 1-18.
- Holden, A. (2005). *Tourism studies and social sciences*. Cornwall: Routledge.
- Israel, B.A., Checkoway, B., Schulz, A. i Zimmerman, M. (1994). Health education and community empowerment: Conceptualizing and measuring perceptions of individual, organizational, and community control. *Health Education Quarterly*, 21(2), 149-170.
- Jakes, S.S. i Shannon, L.C. (2002). *Community assets survey*. <https://cals.arizona.edu/sfcs/cyfernet/nowg/Scale.PDF>
- Jordan, E.J., Vogt, C.A. i DeShon, R.P. (2015). A stress and coping framework for understanding resident responses to tourism development. *Tourism Management*, 48, 500-512.
- Kasmel, A. i Tanggaard, P. (2011). Evaluation of changes in individual community-related empowerment in community health promotion interventions in Estonia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 8, 1772-17791.
- Kelly, G.J. i Steed, L.G. (2004). Communities coping with change: A conceptual model. *Journal of Community Psychology*, 32(2), 201-216.
- Klempić Bogadi, S., Vukić, J. i Čaldarović, O. (2018). *Sociološko-demografska studija: Život u povijesnoj jezgri Dubrovnika*. Dubrovnik: Zavod za obnovu Dubrovnika.
- Lazarus, R.S. i Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer Publishing Company.
- McGehee, N.G. i Andereck, K.L. (2004). Factors influencing rural resident's support for tourism. *Journal of Travel Research*, 43(2), 131-140.

- Meimand, S., Khalifah, Z., Zavadskas, E., Mardani, A., Najafipour, A. i Ahmad, U. (2017). Residents' attitude toward tourism development: A sociocultural perspective. *Sustainability*, 9(7), 1170.
- Perdue, R.R., Long, P.T. i Kang, Y.S. (1999). Boomtown tourism and resident quality of life: The marketing of gaming to host community residents. *Journal of Business Research*, 44, 165-177.
- Perdue, R.R., Long, P.T. i Allen, L. (1990). Resident support for tourism development. *Annals of Tourism Research*, 17, 586-599.
- Rihelj, G. (2017, 9. veljače). Hrvatska ima najveći udio turizma u BDP-u u Europi. *Hrturizam.hr*. <https://hrturizam.hr/hrvatska-ima-najveci-udio-turizma-u-bdp-u-u-europi-cak-1801-posto/>.
- Schulz, A.J., Israel, B.A., Zimmerman, M.A. i Checkoway, B.N. (1995). Empowerment as a multi-level construct: perceived control at the individual, organizational and community levels. *Health Education Research*, 10(3), 309-327.
- Smith, V.L. (1989). *Hosts and guests: The anthropology of tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- World Tourist Organization (UNWTO). (2020). *World tourism barometer*, 18(1). <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/wtobarometerengl.2020.18.1.1>.
- Turistička zajednica grada Dubrovnika (2019a). *Izviješće Turističke zajednice grada Dubrovnika: Izviješće direktorice o radu i radu turističkog ureda s financijskim izvješćem za 2018. godinu*. Grad Dubrovnik. http://www.tzdubrovnik.hr/user_files/novak/Godisnje_izvjescje%20PPI%202019%20.pdf
- Turistička zajednica grada Dubrovnika (2019b, 11. listopada). Dubrovnik hrvatski turistički rekorder. *Turistička zajednica Dubrovnik*. http://www.tzdubrovnik.hr/get/vijesti/75902/dubrovnik_hrvatski_turisticki_rekorder.html.
- Wang, Y. i Pfister, R.E. (2008). Residents' attitudes toward tourism and perceived personal benefit in a rural community. *Journal of Travel Research*, 47, 84-93.
- World Heritage Center (WHC). (2018). *State of conservation: Old City of Dubrovnik*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). <https://whc.unesco.org/en/soc/3727>.
- World Heritage Center (WHC). (2016). *State of conservation: Old City of Dubrovnik*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). <https://whc.unesco.org/en/soc/3426>

Prilozi

Prilog A. Skala percipiranih negativnih i pozitivnih utjecaja turizma na svakodnevni život stanovnika Grada i okolnih područja.

Pred Vama se nalazi niz tvrdnji koje opisuju različite načine na koje turizam utječe na svakodnevni život stanovnika Grada i kontaktnih zona. U ovom slučaju, termin „Grad“ podrazumijeva i kontaktne zone Pila i Ploča. Sukladno tome, pojam „građani“ odnosi se na stanovnike stare jezgre, Pila i Ploča.

Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i na skali od 1 do 5 procijenite u kojoj se mjeri slažete s njom. Pri tome:

1 znači **Uopće se ne slažem s tvrdnjom**

2 znači **Djelomično se ne slažem**

3 znači **Niti se slažem, niti se ne slažem**

4 znači **Djelomično se slažem**

5 znači **U potpunosti se slažem s tvrdnjom.**

1. Građani zbog turizma gube svoju privatnost.
2. Velik broj ugostiteljskih objekata oduzima prostor građanima.
3. Smeta mi što je većina sadržaja i ponude u Gradu namijenjena turistima, a ne domaćem stanovništvu.
4. Glasna glazba u barovima, vika na ulicama i/ili koncerti koji se održavaju na otvorenom u Gradu smetaju građanima.
5. Velike gužve u ljetnim mjesecima ometaju svakodnevni život građana.
6. Masovni turizam doveo je do toga da su Grad i njegova okolica ozbiljno onečišćeni.
7. Velike gužve u ljetnim mjesecima onemogućuju građanima da provode vrijeme u Gradu.
8. Masovnim turizmom Grad je izgubio svoju povijesnu vrijednost.
9. U Gradu postoji sve manje mjesta na/u kojima se građani mogu okupljati i družiti.
10. Smeta mi što današnja turistička ponuda poput gastro-ponude, suvenira, kulturnih događanja i sl. više nije usmjerena na predstavljanje autentične dubrovačke ostavštine.
11. Turizam je izazvao mnoge negativne promjene u svakodnevnom životu građana.
12. Velik broj različitih objekata namijenjenih turistima oduzima prostor građanima.

13. Grad i okolica se previše oslanjaju na turizam kao oblik zarade.
14. Turizam je u zadnjih nekoliko godina izvor sukoba između različitih interesnih skupina koje djeluju u zajednici.
15. U Gradu se prednost daje profitu, nauštrb udobnosti i sigurnosti građana.
16. Turizam je povećao mogućnost zaposlenja u Gradu.
17. Turizam je povećao ponudu različitih kvalitetnih sadržaja u Gradu.
18. Razvoj turizma potaknuo je mnoge pozitivne promjene u svakodnevnom životu građana.
19. Turizam čini život građana zanimljivim i raznolikim.
20. Zahvaljujući turizmu Grad ima više parkova i drugih rekreacijskih i javnih područja koja stanovnici mogu koristiti.
21. Turizam ljudima u Gradu omogućuje da upoznaju zanimljive pojedince iz drugih kultura.
22. Zahvaljujući turizmu druge zemlje cijene Dubrovnik i njegovu povijest.
23. Zahvaljujući turizmu, kulturni spomenici štite se i obnavljaju.
24. Turizam je doveo do toga da građani počnu više cijeniti vlastitu povijest i kulturu.

Prilog B. Skala percipirane kvalitete života.

Pred Vama se nalazi niz tvrdnji koje opisuju kako procjenjujete kvalitetu života u Gradu i kontaktnim zonama. Kao i prije, napominjemo kako se „Grad“ u ovom slučaju odnosi i na područja Pila i Ploča.

Kao i prije, molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i na skali od 1 do 5 procijenite u kojoj se mjeri slažete s njom. Pri tome:

1 znači **Uopće se ne slažem s tvrdnjom**

2 znači **Djelomično se ne slažem**

3 znači **Niti se slažem, niti se ne slažem**

4 znači **Djelomično se slažem**

5 znači **U potpunosti se slažem s tvrdnjom**

1. Općenito govoreći, zadovoljan/a sam životom u Gradu.
2. Čak i kada bih imao/la priliku, ne bih se želio/la seliti odatle.
3. U Gradu mogu zadovoljiti sve svoje potrebe.
4. Moji životni uvjeti su odlični.
5. Zadovoljan/a sam standardom života u Gradu.
6. Zadovoljan/a sam kvalitetom mojih odnosa s drugim stanovnicima Grada.
7. Zadovoljan/a sam svojom financijskom situacijom.
8. Osjećam se sigurno živeći u Gradu.
9. Zadovoljan/a sam uređenošću javnih prostora u Gradu.
10. Mislim da Grad nije dobro mjesto za život.